

Satu Hovi, Hannele Maahinen & Katri Niemi, *Keskiajan puvut*, Art House: Helsinki 2013. 396 s.

Kaunis kirja käsityön ja keskiajan harrastajille

Ensimmäinen suomalainen keskiajan pukeutumisesta kertova kirja *Keskiajan puvut* ilmestyi keväällä 2013. Teoksen on kirjoittanut vaatetusalan artnomi Satu Hovi, jonka erikoisalaa ovat rautakauden ja keskiajan pukeutuminen. Hän on jo pitkään pitänyt kursseja ja luentoja keskiajan kädentaidoista ja kulttuurista sekä luonnonyrteistä ja niiden käytöstä. Kirjassa on runsas värivalokuva- ja piirroskuvitus. Valokuvista vastaavat graafikko Hannele Maahinen, joka on myös käsityöläinen ja taiteilija, sekä Katri Niemi, valokuvauksen harrastaja. Selkeät piirroskuvat ovat Alekski Lydmanin käsialaa. Kirjan on taittanut ja ulkoasun suunnitellut Satu Kontinen. Jykevä, kovakantinen kirja on kaunis ja selkeä, sen värimaailma utuisen 'keskiaikainen', teksti on sujuvaa ja helposti luettavaa. Kiitoksen ansaitsee huolellisesti tehty oikoluku – kirjoitusvirheitä ei ole.

Kirjan takakansi lupaa viedä aikamatkalle keskiajan pukeutumiseen. Lukija saa tietää, kuinka kankaat ja vaatteet valmistettiin keskiajan Suomessa, miten pukeutui tavallinen kansa ja varakas ylhäisö ja papisto, minkälaisia käsitöitä tehtiin. Kirjan kaavojen ja ohjeiden avulla voi itse valmistaa keskiaikaisia vaatteita ja asusteita koko perheelle. Kirjan kohderyhmäksi mainitaankin käsityöharrastajat.

Keskiajan puvut jakautuu sisällöltään ja sivumäärältään kahteen osaan, teoriaan ja käytäntöön. Kaksi ensimmäistä päälukua, 'Kankaat' ja 'Vaatteet', perehdyttävät lukijan tutkimukseen ja arkeologiseen löytöaineistoon. Kaksi seuraavaa päälukua, 'Käsityöt' ja 'Kaavat', esittelevät keskiajan käsitöitä ja asuja sekä opastavat niiden valmistamiseen. Sisällysluettelo on jaoteltu selkeästi, mutta tarpeettomalta tuntuu, että kaavaosuuden sisällysluettelo on uudelleen tämän osan alussa. Hyödyllisiä ovat sitä vastoin kirjan lopussa oleva laaja sanasto ja kirjassa esiintyvien historiallisten henkilöiden luettelo. Kunkin luvun alussa on *Kalevalasta*, *Kantelettaresta* tai *Suomen kansan vanhoista runoista* poimittu säe, joka johdattelee lukijan viehättävästi aiheeseen.

Mikä keskiaika?

Johdannossa lavennetaan kirjan sisältö nykyisen Suomen alueen keskiaikaisesta pukukulttuurista myös 'kurkistukseen' eurooppalaiseen pukeutumiseen. Kirjoittaja toteaa, että keskiaika on laaja käsite, jonka aikarajat vaihtelevat eri maissa. Keskiajan katsotaan alkaneen Keski-Euroopassa jo 400-luvulla Rooman vallan päättyessä, meillä läntisessä Suomessa ensimmäisestä ristiretkestä vuonna 1155, Itä-Suomessa vasta 1300-

luvulla. Suomessa keskiaika jatkui vuoteen 1556, jolloin Juhana-herttua perusti renessanssihovinsa Turkuun. Kirjoittaja ei mainitse, missä maassa ollaan, kun hän toteaa, että 'varhaiskeskiajalla tarkoitetaan yleensä 600–1000-lukuja, sydänkeskiajalla 1100–1200-lukuja ja myöhäiskeskiajalla 1300–1550-lukuja'. Hän kuitenkin ilmoittaa, että 'lisäksi tässä kirjassa puhutaan rautakaudesta, viikinkiajasta ja ristiretkiajasta'.

Satu Hovi lukee myöhäisrautakauden – viikinki- ja ristiretkiajan (800–1100-luvut) – arkeologiset tekstiililöydöt keskiajan lähdeaineistoon, mikä aiheuttaa kirjassa jatkossa suurta sekaannusta. Suomessa kuitenkin esihistoriallinen aika ja rautakausi jatkuivat 1100-luvun loppuun, eikä myöhäisrautakautta sen vuoksi nimitetä varhaiskeskiajaksi. Jos samassa teoksessa käsitellään sekä rautakauden että keskiajan pupupartta, kirjan nimi olisikin ollut syytä muuttaa sisältöä vastaavaksi. Eri aikakausista puhutaan nyt huolettomasti sekaisin ja rinnastaen ja hautalöytöjen tekstiilejä nimitetään muinaispukukankaiksi. Sanastossa (s. 384) muinaispuvun kerrotaankin tarkoittavan 'tässä kirjassa keskiajalla käytettyä tyyppillistä suomalaista pukua'. Tämä vakiintuneesta käytännöstä poikkeava näkemys lisää hämminkiä lukijassa, jolla on tieto, että muinaispuku on arkeologisen hautalöydön perusteella tehty pukurekonstruktio.¹ Muinaispuku ei siis ole rautakauden ihmisen käyttämä vaateparsi, samalla tavalla kuin kansallispuku ei ole alkuperäinen kansanpuku, vaan siihen perustuva uusinto.

Lähdeaineisto

Johdannossa kirjoittaja kertoo, että keskiajan puvuista on julkaistu runsaasti kirjallisuutta, mutta hän ei nimeä näistä teoksista keskeisimpiäkään. Historiallisen ajan kirjallinen lähdeaineisto koostuu muun muassa keskiaikaisista asiakirjoista kuten tullitileistä, linnojen inventaaritileistä, erilaisista lakiteksteistä ja testamenteista. Näitä ja muita alkuperäislähteitä (mm. kuvataidetta) esitellessään Satu Hovi viittaa Riitta Pylkkäseen, mutta ei missään vaiheessa mainitse, että Pylkkäsen vuonna 1956 ilmestynyt väitöskirja *Renessanssin puku Suomessa 1550–1620* on hänen tärkein lähdeteoksensa, johon hän useimmiten viittaa.² Pylkkänen on käsitellyt historiallista asiakirja-aineistoa ja kuvallisia lähteitä laajasti ja tieteellisen tarkasti, ja hänen teoksessaan on myös keskiajan pukeutumista käsittelevä osio.

Hovi on tukeutunut lähteenä myös Suomen historian yleistajuiseen tietokirjallisuuteen³ ja näyttelykatalogeihin,⁴ toisaalta spesifisiin opinnäytetöihin.⁵ Lisäksi hän on käyttänyt museoiden⁶ ja tekstiiliharrastajien tai tutkijoiden Internet-sivustoja.⁷

1 Pirkko-Liisa Lehtosalo-Hilander, *Euran puku ja muut muinaisvaatteet*, Euran muinaispukutoimikunta: Eura 2001, 7.

2 Riitta Pylkkänen, *Renessanssin puku Suomessa 1550–1620*, WSOY: Porvoo 1956.

3 Teppo Korhosen kirjoittama luku 'Kansankulttuurin juuret' ja siitä etenkin osio 'Tekstiilit ja vaatetus', teoksessa Eero Laaksonen & Erkki Pärssinen toim., *Suomen historia 2: keskiaika, valtaistuinriitojen ja uskonpuhdistuksen aika, kansankulttuurin juuret*, Weilin & Göös: Espoo 1985, 350–414.

4 *Got Woldes – Elämää Hansa-ajan Turussa*, (Turun maakuntamuseon näyttelyjulkaisu 34), Turun maakuntamuseo: Turku 2004 sekä *Ristin ja Olavin kansaa – Keskiajan usko ja kirkko Hämeessä ja Satakunnassa* (Tampereen museoiden julkaisuja 55), Tampereen museot: Tampere 2000.

5 Esimerkiksi julkaisemattomat pro gradu -tutkielmat: Heini Kirjavainen, *Kudo sarkaa, osta verkaa... Menetelmällinen näkökulma Åbo Akademin tontin keskiaikaisiin tekstiililöytöihin*, Turun yliopisto 2004 ja Heli Himanen, *Suomen keskiajan ja 1500-luvun käsityöläiset*, Jyväskylän yliopisto 1972. Kirjallisuutena on käytetty myös Mari Vadénin julkaisematonta proseminariesitelmää *Katsaus Turun maakuntamuseon keskiaikaisiin tekstiileihin vuoteen 1992 saakka*, Turun yliopisto 2002.

6 Esimerkiksi Museoviraston rautakauteen liittyvät opetussivustot <http://www.nba.fi/fi/kansallismuseo/opetus/opetuspaketit/esihistoria/tietoa/rautakausi> (viimeksi luettu 15.5.2014) tai Pielisen museon opetussivusto <http://www.lieksa.fi/Resource.phx/sivut/sivut-lieksa-pielisen-museo/asuminen/koti/kudonta.htm> (viimeksi luettu 15.5.2014).

7 Esimerkiksi Martin Hribin <http://www.kostym.cz> (viimeksi luettu 15.5.2014).

Ulkomaisen keskiaikaiseen pukeutumiseen liittyvän kirjallisuuden osalta nousevat esiin Grönlannin arkeologisiin hautalöytöihin pohjautuva, jo klassikoksi noussut *Woven into the Earth* ja sitä täydentävä teos pukukaavoineen *Medieval garments reconstructed: Norse clothing patterns*.⁸ Kirjassa on käytetty keskiajan tekstiileihin ja pukeutumiseen liitettävää peruskirjallisuutta, jota löytyy myös jokaisen tekstiilitutkijan kirjahyllystä.⁹ Valitettavaa on, että kirjoittaja on tyytynyt viittaamaan vain yhteen tutkimukseen silloinkin, kun viitekehys olisi vaatinut useamman lähteen ja/tai tutkijan nimeämisen.

Internetistä löytyvään pukutietouteen Hovi suhtautuu varauksella: 'se ei aina ole luotettavaa ja saattaa edustaa lähinnä tekijänsä näkemystä asiasta'. Myös kaikenlaista käsityötietoutta löytyy nykyisin Internetistä.¹⁰ Arkeologisiin tekstiililöytöihin viitataan johdannossa muutamalla ulkomaisella löytöaineistolla Grönlannista, Espanjasta ja Itävallasta, mutta suomalaisia keskiaikaisia löytöaineistoja ei mainita.¹¹ Niitä käsitellään kirjassa vasta myöhemmin, mutta vain viitaten opinnäytetöihin. Vertailuaineistona olisi ollut syytä huomioida myös Suomelle läheinen Baltian alue, ainakin Viro, josta on saatavilla uutta tutkimustietoa.¹²

Johdanto etenee keskiajan yhteiskunnan kuvauksella korostaen ihmisen sosiaalisen aseman ja säädyn merkitystä pukeutumisessa. Huomioitua tulee kankaiden käyttö vaatepalkkauksessa, kankaiden kauppaa säännöstelleet asetukset¹³ sekä myös se, että tekstiilejä pidettiin erityisessä arvossa, koska niiden valmistaminen oli niin työlästä. Johdannon päättää lyhyt selostus väreistä ja keskiajan värisymboliikasta sekä heraldiikasta. Johdantoluku ei paljasta mitään kirjan varsinaisesta sisällöstä, vaan on valmistautumista vielä tuntemattomaan 'pukumatkaan'.

Kankaat

Kirjoittajan lähestymistapa on looginen edeten raaka-aineesta valmiiksi vaatteeksi. Laajan aikarajauksen vuoksi Hovi käsittelee kirjassaan myös esihistoriallisen tekstiilien valmistuksen ja vaatetuksen. Kankaan valmistus (luku I) alkaa kuidun käsittelystä ja langan valmistuksesta, jatkuu käytössä olleiden kangaspuutyyppeiden esittelyllä sekä kankaan kutomisella ja viimeistelyllä. Tarkennettakoon tässä, että tukillisia

8 Else Østergård, *Woven into the Earth: Textiles from Norse Greenland*, Aarhus University Press: Aarhus 2004; Lilli Fransen, Anna Norgard, Shelly Nordtorp-Mason & Else Østergård, *Medieval garments reconstructed: Norse clothing patterns*, Aarhus University Press: Aarhus 2010.

9 Esimerkiksi Elisabeth Crowfoot, Frances Pritchard & Kay Staniland, *Textiles and Clothing – Medieval Finds from the Excavations in London c. 1150 – c. 1450*, The Boydell Press: Suffolk 2001; Katrin Kania, *Kleidung im Mittelalter – Materialien – Konstruktion – Nähtechnik. Ein Handbuch*, Böhlau-Verlag GmbH: Wien 2010; Margareta Nockert, *Bockstenmannen och hans dräkt*, Centraltryckeriet: Borås 1997.

10 Esimerkiksi käsityösivusto Käspaikka, <http://www.kaspaikka.fi> (viimeksi luettu 15.5.2014).

11 Heini Kirjavaisen opinnäytetyöhön pohjautuvia artikkeleita on julkaistuina suomalaisissa ja ulkomaisissa tieteellisissä julkaisuissa, esimerkiksi suomeksi gradu-aineiston kattava artikkeli 'Åbo Akademin tontin keskiaikaiset tekstiilityypit', *SKAS* 1 (2003), 4–18; 'Medieval Archaeological Textiles in Turku', G. Helmig, B. Scholkmann & M. Untermann eds., *Centre, Region, Periphery: Medieval Europe Basel 2002. 3rd International Conference of Medieval and Later Archaeology*, vol. 2, Hertingen 2002, 346–351. Myös Mari Vadénin keskiaikaiseen neulontaan liittyvä artikkeli löytyy 'Myöhäiskeskiaikainen neule Turusta', *Taito* 6 (2002), 41.

12 Muun muassa seuraavat teokset käsittelevät rautakautista ja keskiaikaista pukeutumista ja tekstiileitä Silvia Laul & Heiki Valk, *Siksälä, A Community at the Frontiers – Iron Age and Medieval* (CCC Papers 10), Gotland University College: Visby & University of Tartu: Tartu 2007 sekä Riina Rammo, *Kangas Hansalinnas*, Tartu linnamuseum: Tartu 2009. Viimeksi mainittu on näyttelykatalogi, mutta aineisto on julkaistu myös englanninkielisenä artikkelina; Riina Rammo, 'Fragments of clothing from medieval Tartu (Estonia): archaeological sources', Arvi Haak & Riina Rammo eds., *Medieval Urban Textiles in Northern Europe* (Muinasaja Teadus 22), Tartu Linnamuseum & Tartu Ülikooli: Tartu 2012, 125–146. Teoksessa on myös muita uusimpaan tekstiilien tieteelliseen tutkimukseen perustuvia artikkeleita.

13 Lähdeaineistona Pylkkänen 1956. Ensisijaisiin alkuperäisdokumentteihin ei ole viitattu.

pystykangaspuita käytettiin keskiajalla ensisijassa kotitarvekuonnassa, kun taas ammattikutojat käyttivät polkuspuita. Poljettavat vaakakangaspuut levisivät 1000-luvulla Eurooppaan ja yleistyivät nopeasti ammattimaisessa kangastuotannossa.¹⁴ Hieman ihmetyttää, että käsityöammattilainen Hovi nimittää pystykangaspuissa kudottujen kankaiden päissä olevia aloitus- ja lopetusnauhoja reunalautanauhoiksi (s. 44–45), vaikka reunalautanauha on vakiintunut ja looginen nimitys kankaan sivureunaan ommellulle lautanauhalle.¹⁵

Materiaalit-luku (II) esittelee tekstiili- ja muut raaka-aineet (esim. nahka ja turkikset), joista keskiajalla valmistettiin vaatteita. Myös erityyppisten kankaiden nimityksiä käydään läpi. 'Muita villakankaita' esitellessään kirjoittaja viittaa Maskun muinaispuvun perustana olevaan Humikkalan kalmiston hautaan. Oikea hautanumero on 32, ja tiheä villatoimikas, johon viitataan, on spiraalikoristeisesta vaipasta.¹⁶ Mainittakoon myös, että viittoja, joiden loimi on kasvikuivua ja kude villaa, ei ole tavattu Suomesta, mutta Lontoon ohella niitä tunnetaan lähempääkin, esim. Virosta.¹⁷

Puuvillasta kirjoittaessaan Hovi käyttää pääasiallisena lähteenä Aki Arponen artikkelia.¹⁸ Miksi hän ei ole tutustunut myös samassa Jussi-Pekka Taavitsaisen juhla-kirjassa julkaistuihin artikkeleihin pellavalöydöistä,¹⁹ vaan viittaa pellavasta kirjoittaessaan vuosikymmenten takaiseen yleistajuiseen lehtikirjoitelmaan? Vanhakin lähde-teos voi toisaalta olla edelleen käyttökelpoinen, kuten olisi ollut kasvikuivua käsiteltäessä Kaukosen *Pellavan ja hampun viljely ja muokkaus Suomessa*.²⁰

Oikaistakoon tässä Hovin virheellinen käsitys (s. 63): Mikroskooppitutkimuksella ei voi erottaa kasvikuivutekstiilejä (pellava, hamppu ja nokkonen) toisistaan, jos tekstiili on mineralisoitunut, koska silloin siitä ei saa kuitunäytettä. Varsin rohkealta kuulostaa Hovin väite (s. 64), että 'todennäköisesti Suomessa hamppu on tunnettu yhtä kauan kuin täällä on ollut asutusta'.

Kankaita käsittelevä luku päättyy viimeistelytapoihin, joihin kuuluvat kankaan kuvioiminen, laskostus ja värjäys. Kirjoittaja toteaa aiheellisesti, että kotikutoiset kankaatkin saattoivat keskiajalla olla värikkäitä. Esimerkkinä on Mikkelin Tuukkalan kalmistosta miehen haudasta löytynyt raidallinen kangas (KM 9770:5). Tämän kankaan

14 Vaakakangaspuita ja kudontavälineiden käyttöä keskiaikaisessa Turussa arkeologisten löytöjen mukaan on Heini Kirjavainen käsitellyt artikkelissaan 'Keskiaikaiset tekstiilityöväline löydöt – Käsityön jälkiä Åbo Akademin tontilta', Seppänen, Liisa toim., *Kaupunkia pintaa syvemältä – Arkeologisia näkökulmia Turun historiaan* (Archaeologia Medii Aevi Finlandiae IX), Suomen keskiajan arkeologian seura: Turku 2003, 267–280, tässä 273–276. Myös on mainittava artikkelit, jotka käsittelevät kudontateknologian muutosta rautakauden ja keskiajan murroksessa; Heini Kirjavainen & Jaana Riikonen, 'Tekstiilien valmistuksesta Turussa myöhäisrautakaudella ja keskiajalla', *Muinaistutkija* 3 (2005), 30–44 sekä Heini Kirjavainen & Jaana Riikonen, 'Changing Textile Crafts in Turku, SW Finland: from tradition to innovation', J. Klápště & P. Sommer eds., *Arts and Crafts in Medieval Rural Environment, RURALIA VI -Conference, Dobogókő, Hungary 22. – 29.9.2005*, Brepols: Turnhout 2007, 167–174.

15 Esimerkiksi Leena Tomanterä, 'Euran puvun tekstiiliaineisto', *Vakkanen* 3 (1978), 48–64, tässä 51, 54–55; Lehtosalo-Hilander 2001, 53; Maikki Karisto, *Lautanauhat: suunnittelu ja kutominen*, Tammi: Helsinki 2010, 19, 101.

16 Leena Tomanterä, 'Maskun muinaispuvun työohjeet', Paula Purhonen et al. toim., 'Ken kantaa Kalevalaa': *Kalevala 1835 – 1985*, Museovirasto & Kalevala Koru: Helsinki 1984, 35, 39.

17 Laul & Valk 2007, 50.

18 Aki Arponen, 'Cotton in Finland before 1600s', J. Harjula, M. Helamaa & J. Haarala eds., *Times, Things & Places: 36 Essays for Jussi-Pekka Taavitsainen*, J.-P. Taavitsainen Festschrift Committee: Masku 2011, 246–253.

19 Terttu Lempiäinen, 'Notes on the Archaeobotanical Records of Flax (*Linum usitatissimum*) in Finland', J. Harjula, M. Helamaa & J. Haarala eds., *Times, Things & Places: 36 Essays for Jussi-Pekka Taavitsainen*, J.-P. Taavitsainen Festschrift Committee: Masku 2011, 192–197 sekä samassa teoksessa myös Jaana Riikonen, 'White Linen – Cloth of Luxury', 198–221.

20 Toini-Inkeri Kaukonen, *Pellavan ja hampun viljely ja muokkaus Suomessa* (Kansatieteellinen arkisto VII), Suomen Muinaismuistoyhdistys: Helsinki 1946.

on kuitenkin todettu olevan tuontia ulkomailta.²¹ Samanlaista 1300-luvulle ajoittuvaa raidallista kangasta on löydetty eri puolilta Eurooppaa, mm. Lontoosta, jonka löytöihin kirjoittajakin viittaa.

Vaatteet

Kirjoittajan kunnioitettavana pyrkimyksenä on ollut koota yhteen kaikki tieto keskiajan puvuista Suomessa. Yllättävää on, että käytetystä arkeologisesta lähdeaineistosta niin suuri osa koskee esihistoriaa. Vaatteita käsittelevän osion ensimmäisen luvun (IV) otsikko on 'Muoti keskiajan Euroopassa'. Lukija odottaa katsausta mannermaiseen muotiin, mutta hänelle todetaan (s. 93): 'Kaupunkilaiset pukeutuivat eurooppalaiseen tapaan, mutta tavallinen suomalainen kansa asui maalla ja pukeutui muinaispukujen tyyppisiin asuihin rautakauden perinteen mukaisesti'. Keskiajan muotiinkin päästään, mutta kirjoittaja vakuuttaa edelleen (s. 97) viitaten kirjaan *Euran puku ja muut muinaisvaatteet*,²² että 'maalaiset kulkivat muinaispuvussa läpi koko keskiajan, ainoastaan puvun korut ja koristelu vaihtelivat'.

Arkeologi näkee muinaispukurekonstruktioiden kuvastavan myöhäisrautakauden mahtinaisten ja valtamiesten pukeutumista eikä sen vuoksi osaa kuvitella keskiajan 'maalaisia' muinaispukuihin. Maallakin on ollut monenlaista väkeä, niin ylempien yhteiskuntaluokkien muotia jäljitelleitä varakkaita talollisia kuin maatonta palvelusväkeä ja erilaisia pieneläjiä. Töitä on tehty ja arkea eletty yksinkertaisissa kotikutoisissa rohdin- ja sarkavaatteissa.

Luvun V otsikko on 'Asut'. Se alkaa alaotsikolla 'Vaatekerrokset', jossa lyhyesti kuvataan keskiaikaista vaatepartta, lähteenä lähinnä Pylkkänen.²³ Seuraavaksi esitellään erikseen miehen asu ja naisen asu, jotka kuvataan myöhäisrautakauden muinaispukurekonstruktioiden pohjalta. Aikakauden tekstiililöytöihin perehtynyt arkeologi toivoo viimeistään Luistari-osuutta (s. 106) lukiessaan, ettei tämä kirja osuisi ainakaan Pirkko-Liisa Lehtosalo-Hilanderin käsiin. Komea Euran muinaispuku on kuvattu kirjoittajan päällä ryppyisenä, vaikka muissa kuvissa esiintyvät vaatteet on huollettu asianmukaisesti kuvauskuntoon. Luku V päättyy lyhyeen kirkollisten asujen esittelyyn. Pääasiallisena lähteenä keskiajan katolisen papiston asujen kohdalla on käytetty ruotsalaista populaarijulkaisua *Hurusom man sig klädde*.²⁴ Lyhyesti kerrotaan myös luostarijärjestöistä ja ortodoksisen kirkon asuista. Kirjassa on muutoin kiitettävän runsas kuvitus, ja selkeitä pukupiirroksia olisi toivonut myös kirkollisten asujen yhteyteen.

Vaatteet-pääluku jakautuu edelleen lukuihin, joissa käsitellään eri vaatekappaleet: VI mekot ja tunikat, VII jalanverhot, VIII alusvaatteet, IX jakut, takit ja viitat, X päänverhot, XI jalkineet, XII asusteet. Lähes jokaisesta vaatteesta on esittelytekstin vieressä valokuva ja pienempi, mutta erittäin selkeä piirros, josta vaateen rakenne selviää valokuvaa paremmin. Piirroksen ohkeen on vielä merkitty sivu, jolta kyseinen kaava ja valmistusohje löytyvät. Tämä on erittäin toimiva ratkaisu, joka tekee kirjan käytön helpoksi.

Vaatekappaleita esitellessään kirjoittaja pitäytyy aikaisempaa paremmin asiassa eli keskiajassa. Lukijalla saattaa tosin olla välillä vaikeuksia arvailla, missä maassa ja sosiaaliluokassa kulloinkin liikutaan. Ristiretkiajan hautalöytöihin kirjoittaja poikkeaa

21 Jaana Riikonen, 'Tilkuista asiaa – poimintoja Halikon Rikalan hautateksteleistä', *Arkeologia Nyt* 1 (2007), 19–22, 20.

22 Lehtosalo-Hilander 2001.

23 Pylkkänen 1956; Riitta Pylkkänen, 'Tilkuista loihdittuja keskiajan pukuja', *Osma* (1956), 14–23.

24 Else Marie Gutarp, *Hurusom man sig klädde – En bok om medeltida dräkt*, Gotlands fornsal: Visby 1994.

esimerkiksi jäljittäessään takin historiaa. Lukijalle kerrotaan ensin (s. 117), että 'vasta 1300-luvulla alettiin valmistaa istuvia vaatteita, sillä 1300-luvun puolivälissä miehen puvussa tulivat käyttöön napit', mutta myöhemmin (s. 141) todetaan, että 'haudoista löytyneet napit osoittavat, että Suomessa on käytetty takkeja'. Kirjoittaja tarkoittaa Maskun Humikkalan haudan 23 metallinappeja, mutta puhuu 'erästä Perniön haudasta'. Miehen takin kulkusnappeja on lisäksi löydetty Humikkalan haudasta 21²⁵, Halikon Rikalan haudasta 21²⁶ ja Luistarin haudasta 345²⁷. Niin napit, haudat kuin viitteetkin ovat Satu Hovin käsittelyssä menneet sekaisin. Hän vielä toistaa saman sivulla 249 kuvattessaan vaatteen kiinnitystä.

Spiraalikoristeisen villaviitan koristelua esitellään kirjassa monin kuvin. Sivulla 145 olevat piirroksiset viitan kulmista ovat Leena Tomanterän²⁸, mikä olisi ollut korrektia mainita – etenkin kun kuvatekstin viitteet ovat virheelliset. Samalla aukeamalla on kuva Perniön muinaispuvun viitasta ja hameesta, mutta kuvassa ei näy niitä yksityiskohtia, joista kuvateksti kertoo.

Käsityöt

Kirjan toinen osa alkaa johdatuksella keskiaikaiseen kirjontaan, niin itäiseen kuin läntiseen perinteeseen. Painotus on ortodoksisten kirkollisten vaatteiden koristelussa, mikä on lähellä kirjoittajan sydäntä. Käsityösio painottuu enemmän tekemiseen kuin historiallisiin tai arkeologisiin lähteisiin, ja käsitöissä kirjoittaja onkin vahvimmillaan. Kulta-, silkki- ja helmikirjonta sekä muut kirjonta- ja koristelutyylit selvitetään luvussa XIII ohjetekstein ja -piirroksin niin, että lukija voi niitä seuraten opetella erilaisia kirjontatapoja.

Luku XIV 'Nyörit ja nauhat' on jaettu kahtia valmistustavan mukaan. Nauhat jaetaan edelleen kuteellisiin ja kuteettomiin, ja brokadinauhat ovat omana kokonaisuutenaan materiaalin mukaisesti. Erilaiset nyörit ja nauhat sekä niiden valmistustavat esitellään seikkaperäisesti, mutta tässä kirjassa ei ole varsinaisesti tarkoitus opettaa niiden tekemistä. Sitä varten ovat omat julkaisunsa, esimerkiksi Maikki Kariston erinomainen kirja *Lautanauhat*.²⁹ *Keskiajan puvut* -kirjan nauhaosuus sisältää laajahkon katsauksen nauhojen historiaan. Tekstin täsmällisyydestä näkyy, että tämän osan käsikirjoituksesta on lukenut ja kommentoinut edellä mainittu alan ehdoton ekspertti.

Luku XV 'Neulominen' jakautuu valmistustavan mukaan neulalla neulomiseen eli neulakinnastekniikkaan sekä puikoilla neulomiseen. Kinnasneula on ollut käytössä jo esihistoriallisena aikana, puikot ovat keskiaikainen uutuus. Kirjoittaja toteaa hieman yllättävästi (s. 238), että neulakinnastekniikassa vaikeinta on työn aloittamiseen tarvittavien lankalenkien luominen – eikä näytä niiden tekemistä, vaikka asia olisi hoitunut parilla piirroksella. Silloin lukija olisi voinut itsekin kokeilla tekniikkaa. Epätarkat pienet valokuvat erilaisista kinnasneulatekniikoista eivät nyt valaise tekemisen ideaa.

Käsityösio päättyy lukuun XVI 'Vaatteen valmistus ja huolto'. Tässä yhteydessä käsitellään ompelutarvikkeet, saumat ja päärmeet sekä vaatteen kiinnitys. Selventävät

25 Sakari Pälsi, 'Puvustoaineksia Maskun Humikkalan kalmistosta', *Suomen Museo* 35 (1928), 71–79, tässä 75, 77.

26 Anna-Liisa Hirviluoto, 'Esihistoriallisen ajan Halikko', A.-L. Hirviluoto & K. Pitkänen, *Halikon historia* I, Halikon kunta: Halikko 1992, 11–150, tässä 102.

27 Pirkko-Liisa Lehtosalo-Hilander, *Luistari – The Graves* (Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 82:1), Suomen Muinaismuistoyhdistys: Helsinki 1982, 235; Pirkko-Liisa Lehtosalo-Hilander, *Kalastajista kauppanaisiin – Euran esihistoria*, Euran kunta: Eura 2000, 252–253.

28 Tomanterä 1984, 39.

29 Karisto 2010.

piirrookset sivun 252 tapaan olisivat olleet paikallaan myös saumoja ja päärmeitä selostettaessa, vaikka ohjeteksti selkeää onkin. Vaatteen kiinnitystä kuvattaessa toistetaan jo aiemmin esitetyt epätasälliset tiedot napeista ja kulkusnapeista ristiretkiajan miesten haudoissa. Muutaman sivun päästä (s. 253) löytyy ohje messinkitai pronssilevystä valmistettavaan kulkuseen, mutta ei mainintaa siitä, mihin tällaista kulkusriipusta käytetään. Kulkusen esikuvaksi kerrotaan löytö Luistarin haudasta 25. Se on naisen hauta viikinkiajan lopulta,³⁰ ja kyseessä on hevosen valjaissa riippunut isokokoinen kulkunen.

Luvun lopuksi annetaan hyödyllisiä, sekä keskiaikaisia että nykypäivään sovellettuja ohjeita vaatteen hoitoon ja säilytykseen.

Kaavat

Kirjan viimeinen pääluke on 'Kaavat'. Se käsittää kaikki jo aikaisemmin mainitut vaatekappaleet ja asusteet pienoiskaavoineen, leikkuusuunnitelmineen ja valmistusohjeineen. Ohjeistus vaikuttaa selkeältä. Pieni virhe on pujahtanut piirroksen pikkulapsen mekosta (s. 338), jonka hihan leikkaus ei täsmää valokuvaan valmiista vaatteesta. Mallin valintaa kymmenien vaihtoehtojen joukosta helpottaa, että ohjeitten vaikeusaste on arvioitu helposta vaikeaan. Edistyneempi ompelija voi tehdä myös oman mukaehmansa, sillä keskiajan pukukokonaisuus oli tekijänsä näköinen luomus, ja vaihtoehtoja löytyy niin saumojen ompelutekniikoissa kuin puvun leikkauksissa.

Moni kakku päältä kaunis...

Keskiajan puvut vakuuttaa huolitellulla ja kauniilla ulkoasullaan. Kirjan klassisessa taitossa näkyy ammattilaisen ote. Pieni herpaannus on tapahtunut vain viiteluettelossa, jonka yksi palsta (viitteet 302–345) on nyt väärässä paikassa. Isot taiteelliset kuvat kappaleen alussa rytmittävät hyvin taittoa ja ovat kauniita katsella. Kirjan kuvien taso kuitenkin vaihtelee, monet niistä ovat epätarkkoja (esim. kuvat s. 37, 53, 150, 171, 227, 312), osa liian tummia tai kuvan tumman pään sävyt ovat tukossa (esim. kuvat s. 10, 100, 112, 280, 342). Vai onko nämä katsottava taiteellisiksi tehokeinoiksi? Jo aiemmin kiitettyjen selkeiden piirroskuvien merkitys korostuu tässä yhteydessä. Tämän tyyppisessä kirjassa yksityiskohtienkin tulisi erottua kuvassa. Jotkut tärkeistä informatiivisista pikkukuvista ovat nyt liian pieniä ja epäselviä (esim. kuvat s. 46–47, 211, 234, 242, 248).

Keskiajan puvut -kirjan luettuaan akateeminen lukija on hämmentynyt. Hämmennystä lisää myös tieto siitä, että Suomen tietokirjailijat ry on tukenut kirjoittajaa apurahallaan ja kirjan tekstiä on lukenut ja kommentoinut useampi henkilö, mikä käy ilmi kiitossanoista. Vääjäämättä tulee mieleen kysymys, mikä on kustantajan vastuu tietokirjan sisällöstä.

Teokseen on liitetty viiteapparaatti, joka antaa (tai sen pitäisi antaa) tekstille sen tieteellisen painoarvon. Tässä kirjoittaja ei kuitenkaan ole omimmalla vahvuusalueellaan. Viittaustekniikka näet jättää paljon toivomisen varaa. Joskus viitteet ovat täysin väärä: Turussa suoritettujen Åbo Akademin tontin kaivausten tuloksista kerrottaessa viitataan julkaisuihin vuodelta 1985 tai 1990 (viitteet 52 ja 61). Viittausten tulisi olla Kirjavaisen graduun (2004) eikä Korhoseen (1985) tai Riikoseen (1990).³¹ Viimeksi mainituilla tutkijoilla ei ole voinut olla edes annetun kaltaista tietoa Åbo Akademin tontin

30 Lehtosalo-Hilander 1982, 68–69, Plate 12; Lehtosalo-Hilander 2000, 162.

31 Korhonen 1985; Jaana Riikonen, *Naisenhauta Kaarinan Kirkkomäessä* (Karhunhammas 12), Turun yliopisto: Turku 1990.

kaivauksilta, jotka suoritettiin vasta vuonna 1998. Kristinuskon ja luostarilaitoksen leviämisestä kerrottaessa viitataan (viite 259) Sireliuksen *Suomen kansallispukujen historiaan*,³² jossa kyseistä aihetta ei edes käsitellä. Viitteitä myös puuttuu tai ne ovat vajaita. Osa kirjan teksteistä on lähes suoria lainauksia lähdetekstistä, minkä kirjoittaja on jättänyt ilmaisematta tieteellisen käytännön mukaan sitaatein ja sivunumeroin (esim. viitteet 53 ja 54). Viitteissä mainitaan usein vain lähde ja vuosiluku, mutta sivunumerot puuttuvat – tai ovat väärät. Miksi viitteitä ei ole vaivauduttu tarkistamaan, kun kerran muu tekstin oikoluku on tehty huolella? Jotkut tiedot on myös laitettu sellaisen tutkijan nimiin, joka ei ole lainkaan käsitellyt asiaa (esim. viitteet 149, 496, 498).

Viitejärjestelmällä on nyt luotu vaikutelma teoksen tieteellisyydestä ja/tai luotettavuudesta, vaikka siitä ei erota kirjoittajan omia ajatuksia muilta lainatusta tiedosta. Joskaan *Keskiajan puvut* -kirjan tekstiä ei voi käyttää tieteellisen kirjoittamisen pohjana, on siinä kuitenkin koottuna yksiin kansiin oleellisin tieto keskiajan vaateuksesta. Kirja perustuu tieteellisesti tutkittuihin aineistoihin – myös uusimpaan ja vielä osin julkaisemattomaan tietoon – jonka kirjoittaja on summannut yhteen.³³ Luettavuuden ja uskottavuuden kannalta olisi ollut parempi jättää viittaukset kokonaan pois ja mainita tärkeimmät kirjalliset lähteet nimeltä johdannossa. Mutta Satu Hovi ei ole tieteilijä, hän on käsityöläinen. Tästä näkökulmasta katsottuna kirjoittaja on kyennyt vastaamaan kysyntään ja tuomaan kirjamarkkinoille jotain uutta ja varmasti toivottua. Sitä paitsi on ollut valtava urakka valmistaa kaikki kirjaan kuvatut puvut!

Keskiaikaiset vaateparret valmistusohjeineen ovat nyt kauniisti koottuina yhteen. Kaavoin varustettuna harrastekirjana *Keskiajan puvuilla* on oma kiitollinen lukijakuntansa, joka ei viitteitä kaipaile ja jolle on sama, puhutaanko viikinkiajasta vai keskiajasta, kunhan tehdään matkaa menneisyyteen.

Heini Kirjavainen, FM
Arkeologia
Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos
Humanistinen tiedekunta
Turun yliopisto
heini.kirjavainen[at]utu.fi

Jaana Riikonen, FM
Vapaa tutkija
jaana.riikonen[at]kaioksenen.fi

32 Uno T. Sirelius, *Suomen kansallispukujen historia*, Kansallisteos: Helsinki 1990 (alkup. *Suomen kansanpukujen historia*, 1915).

33 Esimerkkinä kirjan sivuilla 122 ja 302 on laskoshelmäinen puku, jonka esikuvana mainitaan Turun tuomiokirkon laskostetut puvun osat. Hovi ei viittaa lähteenään edes Heini Kirjavaisen esitelämään *Pyhimyksen villamekko? – Yksi vaateenpala Turun tuomiokirkon reliikkien joukossa* (1.2.2013, Uusi keskiaika-seminaari, Glossa ry) ja häneltä siellä saatuun suulliseen tiedonantoon. Kyseisen puvunkappaleen tutkimus kuuluu kiinteästi Turun tuomiokirkon reliikit -projektiin, jonka jäsen Satu Hovi ei ole ollut. Vuoden 2013 loppupuolella ilmestyi Heini Kirjavaisen artikkeli 'Neitsyt Marian villamekko?', *SKAS* 4 (2012), 46–56. Aiemmin on Juhani Rinne julkaissut mekonkappaleesta kuvauksen teoksessa *Pyhä Henrik – Piispa ja marttyyri* (Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia XXXIII), Otava: Helsinki 1932, 313–315, johon Hovi olisi myös voinut viitata.